

СЛИКА ФРАНЦУСКЕ И ПАРИЗА
У ПРОЗИ ЈОВАНА ДУЧИЋА

Апстракт: Овај рад бави се поступцима креирања слике Француске и Париза у прозним текстовима Јована Дучића, превасходно у његовој есејистичкој и путописној прози. Полазећи од историјског контекста српско-француских културних односа с краја XIX и почетка XX века, рад испитује начин на који Дучић обликује слику Француске као цивилизацијски и културни модел, а Париз као његов симболички и духовни центар. Најпре се указује на сложеност историјских и културних односа између Србије и Француске у овом периоду, а затим и на оно што одређује природу односа између француске културе и књижевности и Јована Дучића. Посебна пажња посвећена је улози античког наслеђа у Дучићевом разумевању француске културе, с обзиром на то да се Француска у његовој прози често представља као модерна наследница грчке и римске цивилизације. Анализом одабраних текстова из књига *Моји сајуџници* и *Сјаза поред јуџа*, као и „Писма из Француске“ из књиге *Градови и химере*, уз осврт на поједине есејистичке исказе о Француској и Паризу у *Блају цара Радована*, показује се да Париз у Дучићевој прози функционише као важна тачка вредновања историје, уметности и културе и као духовни оријентир модерног интелектуалца и уметника. Париз се код Дучића манифестује као идеја и парадигма културе, издвојена из свакодневице урбаног и индустријског града који путописац посећује.

Кључне речи: Јован Дучић, проза, Француска, Париз, културни модел, есеј, путопис

Прозни пол књижевног рада Јована Дучића открива пишчеву везаност за одређене просторе, историју и личности, везаност за феномен културе као најважније исходиште људског трајања. Један од тих простора који песника, али и прозаисту Дучића посебно привлачи, као поднебље на коме стиче своје европско образовање и где се упознаје с књижевним узорима и стиливима којима се и сам приклања, јесу Француска и Париз. Осим личне афирмације западне културе, Дучић се поетички и интелектуално уклапа у тадашње токове не само српске књижевне и уметничке струје, већ и друштвено-политичких тежњи још релативно младе српске државе чија се младеж школује на Западу. Како би се овакав историјски и културни контекст, коме и Дучић припада, ближе објаснио, потребно је најпре осветлити тему српско-француских односа с краја XIX и прве половине XX века, а потом и нешто поближе природу Дучићеве везаности за западну, односно француску културу и мисао, што је неодојиво од његовог класичног образовања.

Француској и Паризу Јован Дучић је посветио своје „Писмо из Француске“, путописни есеј из књиге *Градови и химере*. У томе тексту Француска и њена престоница профилисаће се као Дучићев духовни оријентир и извесна мера света и људи, држава и градова. И у осталим прозним радовима присутни су помени и рефлексije француске културе, историје и важних личности те културе и историје. Читалачким ходом кроз књиге *Сјаза њоред њуџа* и *Моји са њуџници*, у многим есејима наићи ће се на опсервације Француске и Француза, града Париза и аспеката живота и културе у њему. Исто се среће и у новинским чланцима које је Јован Дучић више деценија објављивао у дневној штампи и различитим часописима, а који се данас налазе у издањима његових сабраних дела. Помени француске и западне културе у тим записима, махом о савременицима – књижевницима, уметницима, владарима и политичарима, постају хроника времена онда када је значајан број тих личности стасавао и образовао се на Западу. Нека од познанстава, на пример с песником Миланом Ракићем, везана су управо за Париз. Уосталом, и сам Дучићев европски пут образовања започео је на Западу: студентске године проводи у Женеви и Паризу, школује се и касније постаје један од наших најзначајнијих дипломата и књижевника, актер културног и политичког живота, баш као и многи из његове и наредних генерација.

И у књизи *Блајо цара Радована* расуто је мноштво рефлексija о Паризу и Француској, које ће послужити да се у есејима, чланцима и путописима описане ситуације и изнети ставови каткад боље разумеју, и да се прецизира њихово значење. Зато ће помени ове књиге бити важна чворишта током сагледавања насловне теме.

Снажно везан за класичне, античке културе, грчку и римску, Дучић ће, на темељима свести о историјском и културном континуитету, у своме делу повезати класичне и савремене узоре. Оно што ће бити сублимирано кроз поезију и кроз имплицитну песничку поетику, у прози ће се често обзнанити кроз директне похвале француске, те западне цивилизације, оне која стоји на античким путевима традиције. Стога постаје разумљиво откриће да се Француска представља као неупитан културно-историјски и цивилизацијски модел, а Париз – место-идеја и центар културе Француске, Европе и света.

Приступити проблему Дучићеве Француске и Дучићевог Париза значи испитивати начин на који се у његовој прози обликује и стабилизује одређена слика културног простора. Та слика не настаје као пука дескрипција географске или историјске стварности, већ као вредносна и симболичка конструкција, кроз коју се Француска и Париз успостављају као мерило културе, историјског континуитета и цивилизацијских домета. У том смислу, анализа прозних текстова Јована Дучића омогућава да се сагледају механизми репрезентације

једног културног модела који је имао пресудан значај на обликовање његове поетике, али и на шире разумевање културних оријентација српске модерне.

Србија и француски културни утицај

Било би добро објаснити одређене околности које су довеле до тога да се Јован Дучић у радовима тумача његових дела означи као песник окренут Западу и западним вредностима, а првенствено Француској и Паризу: „Највећи западњак у нашој поезији“ написаће у *Историји српске књижевности* Јован Деретић (Деретић 1983: 445). У том смислу најпре би требало укратко представити српско-француске односе овог периода и тако доћи до дубљег разумевања чињенице да се велики број српских интелектуалаца, научника и уметника образовао и обликовао управо у француској престоници.

Француска у годинама обнављања балканских држава, које су до тада биле под османском влашћу, има, на овај део Европе, све већи утицај. Проблематизујући однос Србије и Француске, Душан Батаковић пише:

Граница цивилизација, између Европе и Оријента, омеђена распростирањем Османског царства, била је начета идејним зрачењем нових, универзалних доктрина о правима човека и народа, а њено потирање најављено је народним покретима у годинама после Француске револуције (Батаковић 1998: 307).

Иако без адекватних друштвено-политичких капацитета и механизма, западне институције бивају модели којима се тежи уређењу државе.

Улога француских узора [...] истиче се као изузетно значајна у посредовању западних доктрина у Србији и њеном постепеном уклапању у Европу (Батаковић 1998: 308).

Посебну пажњу Батаковић посвећује важности школовања српских студената, а француских стипендиста, у Француској. У почетку је број стипендиста мали (од пет до петнаест), да би се значајно повећао тек почетком XX столећа.

Друштвено-политички односи, увођење западних, пре свега француских интелектуалних модела, као и све већи број младих људи који интелектуално (и уметнички) стасаву у оквиру француског језичког и идејног простора, доприносе томе да историјска истраживања бележе снажне потврде француских утицаја на различите сфере живота у српским срединама на балканском простору. Ту се интелектуални и уметнички профил песника Дучића препознаје као један од репрезентативних. Његови прозни записи потврђују да су француска историја, култура и француска држава

кроз векове својеврсни цивилизацијски модел – кључни модел обликовања модерног света.

У трећем делу своје књиге *Културна историја Краљевине Југославије 1918–1941* Љубодраг Димић наводи да је у међуратном периоду француски утицај на културу у Краљевини Југославији био схваћен као израз пријатељства које се током рата развило међу два државама, те да је Француска доживљавана као чувар европских мировних споразума и гарант државних граница Европе (Димић 1997: 186). Истиче да је тадашња Југославија била „главни експонент француске политике на Балкану“ (Димић 1997: 186). Неколико генерација наших младих људи, књижевника, уметника, научника, интелектуалаца од краја XIX и с почетка XX века па до Другог светског рата, ширило је француски утицај на простору данашње Србије, и целе тадашње Краљевине Југославије. Димић говори о три такве генерације, делећи их хронолошки. Прва је генерација која се формирала пре Првог светског рата, друга је она која се образује у Француској током рата, а трећа се везује за послератни период. Јован Дучић припада првој генерацији, која је стасала у годинама пре Првог светског рата да би се у друштвена збивања укључила после њега, а свој највећи допринос у јавном животу дала у периоду између два рата. Ова група одржава контакте са француским интелектуалцима из различитих уметничких и научних области и током школовања стиче и „пресађује“ француске навике (Димић 1997: 188).

Димић набраја српске интелектуалце и уметнике који су се, како каже, „на изворима француске културе напајали“. Наводи сликаре, књижевне историчаре и теоретичаре попут Јована Скерлића, Богдана Поповића и Бранка Лазаревића, те песнике Јована Дучића и Милана Ракића, сагледавајући их као кључне личности српске културе тога периода.

У целини „Покретачке идеје српског модернизма“ своје *Историје модерне српске књижевности* Предраг Палавестра период после 1903. године у Србији види као време покушаја да се власт „заснује на начелима уставне монархије, грађанског либерализма и парламентарне демократије“ (Палавестра 1986: 23), те да су династичке промене у Србији, на почетку XX века, условиле и преокрет у културном опредељењу наше интелигенције.

До пада Обреновића интелигенција се најчешће колебала између руског и аустријског утицаја. Доласком на престо Карађорђевића, у Србији превладава француски утицај (Палавестра 1986: 24).

У Дучићевом есеју „Споменик Војиславу“ може се уочити важна песникова опаска: „јер у цијелој својој прошлости српско је племе гледало према Западу“ (Дучић 2007: 195). Та тежња свој израз и пуни интензитет добија у кругу интелектуалаца Дучиће-

вог времена, који појам културе везују за западне књижевности, а преко њих за класичну грчку и римску традицију.

Дучић и Запад

Песник Милован Данојлић у есеју „Дучић и Французи“ износи став да „Дучићеву франкофилију треба разумети као признање дуга одличним учитељима“ (Данојлић 2010: 908). Након образовања и службе на балканском простору, Јован Дучић 1899. године одлази на студије у Женеви, на Филозофско-социолошки факултет.¹

У *Књизи о Дучићу* Радован Поповић каже: „Последње дане 19. века проводи у Лозани, а 31. децембра 1899. стиже у Париз“ (Поповић 1992: 33). Тако се на сусрету два века, XIX и XX, Јован Дучић нашао у граду који ће за њега постати духовни оријентир и модерни центар света. Он у Паризу остаје цело пролеће 1900. године – захваљујући стипендији српске владе. У једном писму из 1900. пише: „Има једна ријетка ствар коју сам запазио: Французи освајају цио свијет без топа и мача, једним величанственим оружјем – својим језиком“ (Поповић 1992: 38). У часопису *Зора* наглашава своје прозападно, првенствено француско усмерење: „Онамо, према Француској, треба да пукне наш зид за којим се у имитацији једемо међу собом као рчци...“ (Поповић 1992: 39). У другом писму проналазимо следећи исказ: „Око н. године доћи ћу и надам се да ћемо заједно и с чашом француског вина поздравити у Суфлеу нови Двадесети Вијек. [...] Дакле, драги мој Срећко, ето мене за коју недјељу у тај славни и свети Нови Јерусалим, тај мозак Европе. [...] Вјерујте да не знам гдје ми је глава од снова и илузија о Паризу“ (Поповић: 40). Очито је Париз испунио очекивања младог песника и ојачао његову већ већ постојећу наклоност ка француском културном и уметничком простору.

Дучићеве савременици, пишући о његовом књижевном раду, наглашавају чврсту везу с француским узорима, његовим образовањем на Западу и поетичким оквирима који се темеље на познавању француске поезије и културе. Још је 1908. Владимир Гађиновић записао како се код Дучића препознаје „сва пластичност француског осјећања, сва висина француске културе“ (Гађиновић 1990: 56), а Исидора Секулић ће 1929. године приметити: „Дучић је ученик Француза, људи код којих су се делимично сачувале методе римске дисциплине“ (Секулић 1990: 93).

Мења се и Дучићев однос према књижевности. Његова поезија почиње се ослањати на француске узоре као што су Албер Самен,

¹ Назив факултета Јелена Новаковић (Новаковић 2009: 477) преводи као Факултет књижевности и друштвених наука (од француског *Faculté des Lettres et des Sciences sociales*).

Анри де Рењије, Сили Придом и др. (Палавестра 1986: 255). Савремени проучаваоци поетичких веза наше и француске књижевности јасно маркирају име Јована Дучића у овоме контексту, доводећи га у везу с наслеђем француског симболизма у српској књижевности, у коју тај књижевни правац „продире са закашњењем, и то у више етапа, од Јована Дучића који већ наговештава неке симболистичке тенденције, преко представника српске авангарде, до неосимболизма из педесетих година XX века“ (Новаковић 2005: 108). Тако се Дучић одређује као иницијална тачка важне стилске струје наше поезије.

Боравак у Женеви и Паризу омогућио му је да превазиђе локалне оквире и отворио је нове путеве његовој поезији у којој се могу открити трагови француских парнасоваца и симболиста (Новаковић 2009: 477).²

Слободан Витановић пише како Дучић није веровао у могућност самообразовања, односно ванинституционалног образовања, те да је желео да стекне истинско универзитетско образовање. Боравак у Женеви и Паризу био је за песника важан не само из образовних разлога, већ и због сусрета са свакодневним животом, интелектуалном атмосфером ових градова, тековинама цивилизације. Песник је морао „не подражавати, него развијати природно у себи нове културне потребе и навике, укус, сензибилитет и дух“ (Витановић 1994: 5). У погледу тога Данојлић говори о „обостраном прожимању и срећном уклапању“ (Данојлић 2010: 907). Уз то, Дучић се изграђује и кроз упознавање са старогрчком и римском цивилизацијом и књижевношћу,³ што упућује на снажну оријентацију ка античком културном наслеђу, која се укрштала с духом модерног доба управо у Женеви и Паризу.

Дучић припада традицији западноевропског хеленизма, традицији хеленизма преображеног културом Запада (Леовац 1995). Његов „европски идентитет“ темељи се на високом вредновању медитеранских народа – првенствено старих Грка и Римљана (Гвозден 2022). Истицањем веза између античког света и начина његове рецепције у француској култури (у есејима и путописима) Дучић јача виђење књижевне и културне вертикале наслеђа дијалога традиције и модерних епоха (Ђурић 2021: 156). Данојлић с правом запажа:

2 Јелена Новаковић наглашава да у Легату Јована Дучића у Народној библиотеци Требиње постоји велики број књига и публикација на француском језику, из пера најзначајнијих француских аутора из различитих периода француске књижевности, попут Монтења, Паскала, Корнеја, Расина, Волтера, Русоа, Стендала, Балзака, Флобера и др. Новаковић наводи и већи број песника, попут данас незаобилазних Бодлера, Рембоа и Малармеа (Новаковић 2009: 477–478).

3 Слободан Витановић у књизи *Јован Дучић у знаку Ајолона и Диониса* говори о Легату у требињској библиотеци и Дучићевој лектури коју су, између осталог, чинили речници, енциклопедије и студије у вези са свим аспектима живота, културе и друштвеног уређења античке Грчке и Рима. Дучић је у тим књигама остављао коментаре и подвлачило поједина места, упућујући тако на своју посвећеност и истинско бављење овим цивилизацијама. Чини се да о томе јасно сведочи и прозни пол Дучићевог књижевног дела.

Французи су Дучића упознали са колевком јудео-грчко-латинске цивилизације. Његово ходочашће обухвата готово искључиво медитерански басен (Данојлић 2010: 910).

У српској књижевности прве деценије XX века приметно је окретање ка медитеранском културном простору, а најзначајнији утицаји сежу из поља француске, италијанске и шпанске књижевности (Шеатовић 2022: 97). У Дучићевој прози античко и медитеранско наслеђе у својој колоритности појављује се као важан арбитар вредности. Антички мислиоци и песници, друштвено-политички односи старе Грчке и Рима, вредности и дух антике, који је неисцрпан и неумитан – све то бива важна интерпретативна зона када се жели сагледати Дучићев поглед на свет, на људе и њихову историју и културу, али и за тумачење слике Француске и Париза.

О вези француске и античке књижевности Дучић у *Блају цара Радована* бележи:

Свакако из грчког епоса и из атинске трагедије види се да су Грци познавали и љубав-дужност какву је доцније сликао Корнеј, а и љубав-страст, какву је касније певао Расин. – Истина је да су римски песници били у љубави неверни и похотљиви, и на језику циници и садисти, и одвећ мало заузети душевном лепотом својих жена. Па ипак Овидије је био галантан, као какав песник из Версаја (Дучић 2002: 61).

Износи своје увиде да је француска ренесансна књижевност под утицајем латинске литературе, да француски књижевници у различитим раздобљима „имитирају“ римске лиричаре, а да су, опет, латински песници били под утицајем Атине. Французи су, сматра Дучић, иако генијални, увек „имитирали имитаторе“, али су у томе били ненадмашни (Дучић 2002: 217).

Биће места у Дучићевој прози на којима ће он каткад негативно приповедати о људима и догађајима француске историје, али суштинска слика те културе заснована је најпре на оној идејној путањи која ће се препознати у есејима из књига *Стиша њоред љуша* и *Моји сайуџиници* – у говору о савременицима или темама из уметности и књижевности – а понајвише у путописном есеју „Писмо из Француске“ из књиге *Градови и химере*.

Чак се и Дучићев дипломатски пут доводи у везу са француским моделима. Тако 1933. у једном извештају својој влади Урлих фон Хасел, немачки посланик у Будимпешти, пише како је књижевни рад приближио југословенског дипломату француским културним круговима. У додатку овом извештају наводи и следеће: „Господин Дучић припада модерној категорији песника-дипломата, која је посебно јако заступљена у француској дипломатији“ (Милошевић 1991: 30).

Стазом поред Дучићевог пута

У есејима и чланцима из књиге *Стаза поред њуша* Јован Дучић говори о различитим личностима, местима и историјским приликама свога времена, креирајући тако мозаичну целину социјалних, друштвених и уметничких промена и феномена. У тај се мозаик уклапају и успутне референце о граду Паризу које, иако периферне, добијају значај у контекстуализацији теме текста коме припадају, а истовремено су значајне и за конструисање особене слике Дучићевог Париза.

У есеју „Стари краљ Петар“ Дучић јасно показује своје прозападно, првенствено француско усмерење. С великим симпатијама говори о српском владару, али посредно и о Француској, и њеном значају како за самог краља (образовање, ставови и статус у Француској), тако и за геополитичку позицију Србије тога времена, односно њено међународно усмерење. Трудећи се да делује што сугестивније и убедљивије, он ће већ на почетку истаћи француско војно образовање, као и врлине Петра I Карађорђевића – побожност и херојство, оно по чему га Дучић види као последњег владара „који је изгледао из низа владара династије Немањић“ (Дучић 2008: 7). Краљ је као француски официр учествовао у Бици на Седану и био личност вољена у Француској, „што је, све укупно, значило за Немце да се на Балкану сада отвара француска и руска политичка ера“ (Дучић 2008: 7–8).

Дучић маркира и важне друштвено-политичке промене тога времена:

[Ф]ранцуски утицај био је коначно утврђен стварањем француско-руске алијансе (1894). Русија, као пожељна савезница, и Француска, као демократска држава, по духу и тежњама најближа Србији, важиле су за пријатељске силе (Батаковић 1998: 312).

Истиче се и податак да тек почетком XX века долази до „осетног раста“ наших државних стипендиста, студената у Паризу. Та се промена временски поклапа и с династичким променама у Србији, односно доласком на власт краља Петра.

Сам краљ, пише Дучић, као пример највећег херојства истиче француску војску:

За Француску је краљ рекао да ко није видео један јуриш француске војске, тај не може разумети шта значи највеће херојство које су људи икад запамтили, и какво ни стари песник Хомер, пишући своју *Илијаду*, није могао замислити (Дучић 2008: 14).

Места на којима се хвали француска војска честа су у Дучићевој прози. У *Блају цара Радована*, говорећи о типовима хероја у различитим нацијама, написаће:

Француски је херој ослободилац отаџбине од туђег ропства, а то је била Јованка Орлеанка (Дучић 2002: 244).

У есеју о Светиславу Симићу говори се о богатству Симићеве библиотеке, уз напомену да је Симић имао свог књижара у Паризу: „Као страни политичари. Он је имао свога књижара у Паризу, коме је био издао једном засвагда наредбу да му пошаље сваку нову књигу од већег значаја“ (Дучић 2008: 82). Културна веза са Паризом тога времена огледа се, дакле, и у чињеници да наши млади интелектуалци говоре француски и да се снабдевају књигама из француске престонице. Нешто раније, на истој страници, Дучић наглашава оно што профилише Симића: он се „снажно одвајао од толике гомиле наших политичких људи, за које не постоје ни музеји, ни библиотеке, ни лабораторије, ни галерије слика, и који имају једну тамну одвратност за људе који се баве књигом“ (Дучић 2008: 82). Симић се овде уздиже кроза своју посвећеност науци, култури, духовности и уметности, а књиге из Париза ту су да учврсте овакве Дучићеве квалификације. Париз се не уводи као тема и остаје на маргини дискурса, али је имплициран као центар тадашње интелектуалне мисли.

На сличан начин, донекле директније, Париз је присутан и у есеју о Мостару, како би се увела дистинкција: локално – светско/европско. У Паризу је, сматра есејиста Дучић, најбоље књижевно образовање; тамо су прихваћене модерне политичке идеје и покрети – међу првима Француска револуција. Тада је Европа „била културнија и благороднија него икад и пре и после“ (Дучић 2008: 88).

На почетку чланка „Наши писци и наши читаоци“, објављеног у *Полијици* 1908. године,⁴ Дучић каже:

Наше две-три последње генерације, нарочито оне које су дошле са стране, са познавањем страних језика, прочитавањем туђих писаца, и гледањем великих позоришта, вратиле су се [...] одвише млади у један свет писаца зачудо већ много стар (Дучић 2008: 95).

Дучићев став уједно је став тих младих генерација:

Наш данашњи писац мора бити Европљанин и космополита, онолико колико и његов најотменији читалац.

[...]

4 Чланци који ће бити предмет анализе до краја ове целине рада – „Наши писци и наши читаоци“, „О књижевном образовању“ и „Једна драма Едмона Ростана“ – део су „Додатка“ у оквиру књиге *Стаза поред пута* (Дучић 2008). У „Напомени приређивача“ овог издања Дучићевих дела истиче се да се „Стаза поред пута први пут објављује у целини, и то онако како је она из пишчеве заоставштине штампана 1951“. У додатку уз ово издање налазе се пишчеви чланци из области књижевности, уметности и политике, разврстани по хронолошкој, али и тематској повезаности. Због тога се и текстови из додатка у овом раду анализирају унутар целине посвећене књизи *Стаза поред пута*.

За нашег новог читаоца наш српски модеран писац имаће још и онај чар заједничког материнског језика, осећај заједничке расе и заједничке средине, безбројно много веза које везују два грађанина и сународника (Дучић 2008: 96).

Из перспективе оваквих ставова Дучић ће у својим чланцима и есејима анализирати књижевни рад и дела бројних српских писаца, сагледавајући њихове позиције из две међусобно условљене перспективе – домаћа књижевност и европска књижевност. У критици је примећено да посебност наше културе Дучић види у културним преплитањима, у њеној позицији између Истока и Запада (Чолак 2013: 13).

Чланак „О књижевном образовању“ (*Полиџика*, 1908) почеће извесном анегдотом из Париза (двобој два млада племића због последњег примерка Лесажовог романа). Младиће Дучић назива „кавалерима заљубљенима у лепоту“. Појам лепог везује се за Париз и његову уметничку и духовну перспективу. Као што ће касније бити показано кроз пример путописа о овом граду, Париз код Дучића престаје да буде обичан урбани простор у коме траје свакодневица. Тај град прераста у своје метафизичке могућности, и траје као симбол.

Дучић овај есеј обликује скоро алегоријски: то су нека два младића, као какве химеричне појавности, и напослетку метафоре. Живот и људско трајање подређују се уметности, односно лепоти у књизи, кроз читалачко искуство:

Мислим на та два мила човека који су држали да њихов живот вреди само колико једна туђа књига толико је за њих уживање у лепоти превазилазило свако друго осећање. То се догодило, уосталом, свима онима који су могли и умели да живе двоструким животом: животом у књизи и животом ван књиге, и живећи дуго њиме, нису могли више да га подвоје док га нису потпуно идентификовали и заувек учинили нераздвојним (Дучић 2008: 99).

Дучић текст закључује ставом о читаоцу: „Зато, преврћући лист за листом, ми смо увек у присуству једног човека већег од себе и често бољег од себе“ (Дучић 2008: 99). У изразито лирском тону, слика Париза као да се импресионистички разлива, те и сам тај град прелази у Париз бољи од своје свакодневне, материјалне слике, и постаје идеја, односно сублимација културе.

У есејима из књиге *Сјаза поред њуша* Париз је простор који се, у симболичкој перспективи, шири ка осталом делу европског континента, обликујући га кроз узвишен духовни модел – културу. Када говори о вајару Мештровићу и одређује га као великог уметника, Дучић, стиче се утисак, легитимност својих аргумената оснажује податком да се нашем вајару дивео и велики француски вајар Роден.

Дучићеви сапутници

У књизи *Моји сајуџници*, говорећи о својим савременицима, пријатељима и познаницима, аутор на више места помиње Париз као парадигматични пример високе уметности и простора идеја. Текст „Иво Војновић“ открива став: „Кад год Француз говори, њему изгледа као да га цео Париз слуша; и све што онамо људи пишу, то је рађено за Париз“ (Дучић 2007: 11). У делу о Милораду Ј. Митровићу, разматрајући феномене Париза, закључује: „Велики град није чудан по великим кућама, него је најчуднији по његовим људима“ (Дучић 2007: 46). Указује Дучић и на социјалне разлике међу Парижанима, становницима истих места, па и истих зграда. У таквоме композиту различитих слојева, социјалних класа и професија, пред Дучићем се као изузетна особеност Париза XIX века указује фигура уклетог песника. Тврдећи да ту „својеродну групу и класу, знао је одиста само Париз“, ниже одређења уклетог песника: „морао је бити стварни песник“; „човек најмање пуритан и буржоаза, а највећи одметник од друштва и друштвених принципа [...] значи човек отуђен, са маргиналије организованог света“ (Дучић 2007: 47). На овакав начин настају својеврсне микростудије француског карактера, културе, па и друштвено-социјалне слике времена, које Дучић познаје као посматрач и учесник у јавном животу, или које открива кроз формално и неформално образовање, односно литературу на којој стасава. У тим микростудијама, сведеним често на кратке партитуре, расејане кроз читаву његову прозу, посебно место најчешће припада граду Паризу и његовим специфичностима. Те особености париског друштвеног и културног миљеа Дучић надноси на говор о домаћој, балканској култури и друштву.

У есеју о Милораду Ј. Митровићу Дучић пореди француски „боемски идеал“ (Мирже, Вилије де Лил-Адам, Верлен) са београдским Дарданелима и Скадарлијом, закључујући да у српској средини тип боема и дендија остаје неостварен јер не произлази из тако изражених социјалних супротности какве постоје у Француској (Новаковић 2009: 479). Полемички дискурс есеја о Митровићу профилише Дучића као критичара гледишта карактеристичних за песнике и интелектуалце који претходе његовој генерацији. Реч је о виђењу европске културе као механизму одрођавања Словена од своје матичне (словенске) духовности. Дучић, супротно томе, бележи:

[Њ]ихови [ће] непосредни следбеници, који су се враћали из Француске, подићи српски језик до његових највиших песничких могућности, и на начин како се то за толико мало времена можда није видело никад пре ни у једној светској књижевности (Дучић 2007: 52).

С друге стране, Мина Ђурић с правом запажа како Дучићеви судови о односу српске и француске културне средине нису једно-

значни, већ да у *Градовима и химерама* путописац уме и да критички проговори о покондирености по повратку из Париза, док у есеју о Милораду Ј. Митровићу одлучно истиче да у српској култури не постоји „боемско друштво“, нити „београдски боџи“ у пуном значењу тога појма (Ђурић 2021: 167).

У сталном разматрању: овде (српска књижевност) – тамо (западна књижевност, првенствено француска), Дучић препознаје и описује домаће књижевне појаве кроз стилске особености и струје страних књижевности. Некада су те претензије толико наглашене да се, као у есеју о Милети Јакшићу, доводе у везу домаћи аутор и европска уметничка тенденција/правац који тај писац није упознао:

Био је песник декадент и не знајући за декадентску школу која је онда цветала у Паризу; био је футурист и не знајући за талијански футуризам (Дучић 2007: 96).

Париз је и место познанства пријатеља: Јована Дучића и Милана Ракића. У есеју о Ракићу може се уочити још једна интерпретативна микростудија Париза.

Ја сам дошао први пут у Париз 31. децембра 1899, значи последњи дан XIX века. Те вечери је свршавало једно велико и сјајно столеће, у којем су се до врхунца попеле све науке старе и нове, све идеје о човечанству и слободи, сви успеси у проналасцима, и сви родови у уметности и књижевности; а рађао се други и крвави век који ће ово порећи и унизити, и који ће дати мегаломане и утопије, и који прети да разори што је хиљадама година стварано (Дучић 2007: 98–99).

У слици Париза креираној у есеју о Ракићу, као и у оној из путописа „Писмо из Француске“, а о чему ће бити речи у наредном делу овог рада, доминира Сена као кључно обележје. У Паризу је велико славље, песма и музика – слави се долазак новог века.

Ипак, есеј је из 1938. године,⁵ па пренаглашено париско славље добија иронијску димензију увођењем помена Првог светског рата, који ће уследити кроз деценију и по, и показати сву наказност човечанства. Зато се може поставити питање о томе какав је *Дучићев Париз*. То није свакодневни Париз где је „сав ваздух у музици и клицању“, већ град-култура који се упознаје кроз образовање, књижевност, филозофију и историју, коју Дучић чита и проучава. Полемишући о нашим песницима и уметницима у кључу њиховог сагледавања кроз обрасце западне културе, али пишући есеје и о себи важним француским песницима (нпр. Силију Придому), Дучић је у књизи *Моји сајушници* исцртавао вредносне координате своја Па-

5 Есеј о Ракићу има донекле специфичан статус пошто је настао из разговора објављеног у двоброју *Српској књижевној гласнику* за јул и август 1938. године, који је Живоград Стојковић приредио као есеј и објавио га у књизи *Моји сајушници*.

риза. Његови увиди о *сайуџицима* постали су део својеврсне ауто-рефлексије личне, изабране традиције и поетике.

Поглед из центра човечанства

Путописни есеј „Писмо из Француске“⁶ из књиге *Градови и химере* место је где су сабране идеје о Француској и Паризу, расуте у многим другим записима, ранијим и каснијим, објављеним или онима који су накнадно укључени у сабрана дела.

Париз је за српске путописце у периоду између два светска рата, поред Италије, најчешћа тема. О њему су писали Милош Црњански, Исидора Секулић, Раде Драинац, Момчило Настасијевић, Растко Петровић, али и други писци тога времена (Гвозден 2011: 56). Разлози овоме јесу свакако (претходно описани) добри односи две државе – чињеница да „Србија с Француском није имала негативних искустава као с осталим великим силама“ (Владушић 2009: 238).

За Дучићеве путописе Ненад В. Петровић, одређујући их „модерним“ (кроз поређење са путописима Љубе Ненадовића, које је његова генерација такође „са уживањем“ читала) написао је да „често личе на песме у прози“ (Петровић 1996: 141). Дучић кроз развијене рефлексије о просторима и људима, колективима и појединцима, историји и свом времену проткива текст извесним лирским ритмом. Снажна емотивност развија се на основама местимичних објективних приказа виђеног у одређеном граду или држави. Иза документаристичке секвенце путописа искрсава наглашена опсервација виђеног и проживљеног. Људи и догађаји постају тек поводи да се светски догађаји из прошлости и они актуелни, из времена путописца, покажу као органска творевина света и његовог трајања. Путопис се насловљава по одређеној држави, али путовање по том подручју надилази географске оквире града/државе и нације која том простору припада. У путописима из *Градова и химера* историја, култура и традиција, карактери и свакодневно сливају се у својеврсне симболичке представе у којима су идеали просвећени човек – дух и интелект. Како примећује Татјана Росић, у Дучићевим путописима програмски се укида равноправност фактографског и имагинарног, јер виђено не функционише као самостални објекат, него као повод за асоцијације и рефлексије, те да се стварност конституише кроз имагинацију (Росић 1996: 227).

У „Писму из Француске“ Париз је град изнад других градова. Дучић у претходном есеју о Швајцарској, из исте књиге, помиње Париз као место где су се прва права човекова успоставила, где се читава суштина цивилизације, то је град „споменик и апотеоза“ (Дучић 1989: 36). По мишљењу В. Гвоздена, Дучић је део идејног по-

6 Објављен у *Полијици* 1927 (Слијепчевић 1990: 146).

крета у тадашњој западној Европи, расијализма (по Ц. Тодорову), као повезаности физичких, интелектуалних и моралних карактеристика, где се у појам расне, укључују и културне поделе. Дучић често користи француску реч „раса“ (Гвозден 2003: 91–92). Раса се изједначава са нацијом:

Кад је цео свет био у помрчини средњег века [...] у Француској је донесена нова конституција света. Никад Француска није била без неког свог великог великог човека који изгледа истовремено и шеф опште људске породице, старатељ и бранитељ, херој света (Дучић 1989: 86).⁷

Таква се идеја сретала још у антици, где се, на пример код Цицерона: „У спису *De Inventione* Цицерон често спомиње Лакедемоњане. Међу карактеристикама које одређују човекову личност наводи националност, супротстављајући грчки свет варварском“ (Андријашевић 2017: 35).

У истом таквом духу, скоро искључивости, кроз говор о супериорности Француза („расног генија“, „најслободнијег човека на свету“, „најсамосталнијег духовно“), нижу се и песникове рефлексije о главном граду Француске, па тако читамо: „Само тај осећај да живимо у Паризу, чини нас човеком срећне звезде“ (Дучић 1989: 81); „Јер ништа више, и никаква сила, не може изменити факат да смо Париз видели и у њему живели“ (Дучић 1989: 82); „Париз је највећа раскрсница живота. Човек је до Париза једно, а од Париза друго“ (Дучић 1989: 82).

Слободан Владушић пише о Дучићевој урбанофилији и франкофилији, и запажа узвишени тон у Дучићевом казивању о Паризу, видећи слику овог града као симболистичку. Ту долази до изражаја висока култура аутора и фини језик како би се и сам Париз осветлио у својој узвишености. Темељи се слика Париза као центра света, а Француске као културног и цивилизацијског центра човечанства (Владушић 2009: 240).

Тако се Дучићев текст састоји од низања вредносних судова и антитеза које се прећутно позивају на стабилност центра, тачније речено, на његову безвременост, непроменљивост, есенцијалност (Владушић 2009: 240).

Легитимности таквих карактеристика Париза тежи се посредством његовог упоређивања са Атином и старим Римом као центрима света у прошлости. Париз престаје да буде свакодневни град и постаје „живо биће“, „један појам и једна идеја“: „Јер стара Атина и

⁷ Донекле конкретније и јасније, то се чита у *Блају цара Радована*: Французи су се од времена Кловиса до данас стално мењали својом културом и углађеношћу, али су основне расне црте остале исте: оштар ратнички дух и свирепа љубав за слободу и тло; нарочита љубав за жену и њено место у животу; конзервативизам, у свему своме лично; смисао за меру и поредак, већма него и за прогрес и модернизам (Дучић 2002: 40).

стари Рим и данашњи Париз, то су једина три града која значе нешто од свачег одвојено“ (Дучић 1989: 121). Париз добија повлашћену позицију у односу на остатак Француске, као и Атина „независно од остале Грчке, и Рим независно од осталог цезарског и папског света“ (Дучић 1989: 121). Та духовна линија, линија културног паралелизма, чини важан елемент у разумевању идеје коју Дучић у есеју о Паризу манифестује. То је античка идеја о граду који васпитава човека, а у том граду најважнија је култура, па идеја – „снабдевање појединаца знањем о култури“ (према Бралић 2022: 308, 67). У томе погледу, у античком атинском моделу васпитања наглашава се упознавање грађана са законима и обичајима заједнице, што пружа могућност за њихово активно учешће у различитим видовима јавног, политичког и културног живота полиса (Бралић 2022: 303). Дучићево уверење: „Треба слати младеж [...] у Француску да научи мислити“ (Дучић 1989: 85) надовезаће се на његов увид: „Француски геније [...] увек је био раширен на целу француску масу, која је зато једна од најумнијих што су икада живеле на земљи“ (Дучић 1989: 85). Образовање у духу културе као да потцртава паралелу између античке Атине и Дучићевог Париза. Реч је о перцепцији Париза који се уздиже изнад топографије реалног града и постаје симболичка слика и идеја.

Поређења су директна: „Савремени човек који не зна француски, то је као антички човек који није знао грчки“ (Дучић 1989: 86); „Рим је светом владао, а Париз је свет стварао изнова“ (Дучић 1989: 122). Идеја о културној и цивилизацијској надмоћи појединих простора има своје упориште и у античкој мисли: Цицерон, на пример, пише да је римско државно уређење боље од уређења осталих народа; спој краљевске, народне и аристократске власти (Андријашевић 2017: 36). У сличном духу Дучић бележи:

Сви су француски путеви били римски. Французи нису никад престали да представљају велико латинство, силу и закон (Дучић 1989: 84).

На тај начин се, уз античке Рим и Атину, Париз у Дучићевој перспективи појављује као једно кључних средишта светске културе:

Само у Паризу имамо осећање да живимо у културном центру човечанства. За један дан се каже по улицама од Луксембурга до Монмартра више духа него у немачкој академији наука или енглеском парламенту за годину (Дучић 1989: 84).

Да би се разумео однос на линији антички центри света – модерни центар света Париз, треба сагледати путању маркирану у претходној реченици из „Писма из Француске“. Почетна и завршна тачка кретања – Луксембуршки парк и Монмартр, и оно што се „каже“ на том јавном простору, на тој путањи, показују какав је Дучићев Париз. Говорништво и јавна реч важни су у центрима античког света

(пут до паидеје). Тукидид тврди да је Атина школа целе Хеладе (Бралић 2022: 124), а читањем Дучића закључује се: Париз је школа целе Француске (и модерног света). Континуитет културе симболички је одређен овом путањом. Почетна тачка – Луксембуршки парк, место је окружено институцијама Париза и Француске, кључним центрима државности и културе, маркерима континуитета институционалне Европе, оне која је изграђена на античким, класичним основама. Пут води до Монмартра, ка живој култури, духу модерног града, уметничкој целини која је, опет, тачка континуитета, поtvrда да је Париз „хиљадугодишњи и вечни“.

Визуелна перспектива великог града постепено се своди на његове делове, својеврсне нуклеусе, финим контрастирањем с оним што је у остатку тога подручја. Дучић селекује оно што је за њега важан део слике и утиска о граду и држави. Конкретни подаци о Паризу у вези су с именованем чворишта изградње историје, духа и нације (Сена, Богородичина црква, Лувр, Универзитет, Тријумфална капија, Луксембуршки парк, Монмартр) или у вези с личностима и догађајима на дужој временској равни (владари које Дучић наводи као градитеље Париза, Француска револуција и др.). Интересантно је, на пример, да Дучић не помиње чувену Османову реконструкцију Париза реализовану половином XIX века под влашћу и уз иницијативу Наполеона Трећег. Гвозден примећује: „Одређене особине слике француске цивилизације крију се, наравно, и у широком простору не-казаног“ (Гвозден 2003: 98). Могуће је да изостанак Османове реконструкције Париза није случајан, већ да одговара Дучићевој тежњи ка оној слици градског простора која претходи интензивној индустријализацији, и ближа је хуманистичком и културном моделу града.

Славко Леовац бележи да су у Дучићевим путописима наглашене везе између филозофије (науке) и књижевности (уметности), везе између експлицитног и имплицитног изражавања, као и између прецизног дискурзивног стила у односу на поетски израз (Леовац 1995: 36). На истом трагу, Јован Делић запажа да је путопис постао хибридни жанр „с елементима есејистичке, научне и публицистичке прозе, али и с елементима лирског романа, пјесме у прози, писма, филозофско-историјског трактата“ (Делић 2008: 107). Тумачећи Дучићеве путописе увидеће он у њима, као извесну поетичку стратегију, „ујединити пејзаж и идеју“ (Делић 2008: 110), зато се поменута чворишта пејзажа Париза, као што су Богородичина црква и Сена, са својом обалом, показују као симболи непроменљивости и вечности.

Дискурс је каткад лирски обликован. Усхићени песник проговара, с дивљењем, о граду који је полазиште за филозофско разматрање феномена културе. У *Блају цара Радована*, у поглављу „О срећи“ наилази се на становиште:

Сталним порастом културе, човек ће у својим очима постајати све већи. [...] Човек културом постаје све виши творац, и тиме се све већма приближује творцу света (Дучић 2002: 52).

Гвозден с правом говори о Дучићевом пасатизму, култу другачије и боље прошлости.⁸ Тај поглед, као што је показано, сеже ка антици и слици полиса, оног који Анри Лефевр одређује као политички град. Говорећи о процесу урбанизације Лефевр на тзв. оси урбанизације креће од стања „нула“ и одсуства урбаног (нетакнута природа, елементи) до краја осе „100%“, тј. до завршетка процеса. Оса је истовремено просторна и временска – простор се преображава током одређеног времена (Лефевр 1974: 15). Ако би на мапи Дучићевог Париза требало обележити симптом те нулте позиције (за коју Лефевр везује рибаре и ловце, дозвољава и – пастире), била би то Сена. Дучић при крају есеја, каже: „Париз изгледа већи и важнији од Француске“; „Али је и Сена, изгледала, већа од Париза“ (Дучић 1989: 122). У хијерархији је на врху, изнад Француске и Париза, река Сена. Уз њу иду остали елементи природе: небо, сунце, ветар. „Дучићева слика често је импресионистичка: она хвата титрај пејзажа у тренутку, и у том пејзажу титрај и одсјај људске душе“ (Делић 2008: 114). Та слика има нечег од химеричности, како тврди Делић: „Фантоми, сновиђења, химере – заправо и јесу предмет путописа: оно што човек у тренутку види, оно што му се у варљивом часу учини да је свијет и стварност“ (Делић 2008: 115). У „Писму из Француске“ ова се црта путописа препознаје на самом почетку (слика доласка пролећа) и на крају есеја (Сена). Дучић имплицира да је природа оквир и основни елемент.

Сену приповедачки глас види ипак у урбаном простору – она јесте део градског пејзажа. У току поред Богородичине цркве то је „стара река галска и римска“; поред Лувра је „средњовековна и католичка“; „испод цркве Инвалида“ и кроз даљи ток реч је о „реци нашег доба и нашег света“ (Дучић 1989: 122). Ту су и други знаци урбаног око Сене – улице и опкопи – „усијана и модра од неба које туде више није заробљено међу велике улице“; „ћути у леденим опкопима“ (Дучић 1989: 122).

У пределу „нуле“ (чисте природе) ловци и рибари („становништво које спада у домен етнологије и антропологије“) обележавају и именују простор да би, касније, сељаци (везани за тло) то усавршили. Следећа етапа је политички град – историјски први облик града, место институција, закона и уредби, администрације, у коме су доминантни актери живота владари, свештеници, ратници, племићи и администратори. То је град који се зачиње на списима

8 Дучића везује за идеолошке оријентације српске интелектуалне елите тога периода: да би култура била изнад политике, индивидуа мора бити најпре човек, па грађанин, а то ће се постићи проткивањем политике етичким димензијама; уз ослонац на образовање које води ка формирању одговорног грађанина (Гвозден 2022: 449).

(документа, наређења, пописи, порез). Он управља ширим сеоским областима. Места за размену добара искључена су из политичког града у предграђа и сајмишта. „Политички град опире се свом својом снагом, свом својом кохезијом; он се осећа угроженим, зна да му прете пијаца, роба, трговци, њихов облик власништва“ (Лефевр 1974: 18). Дучићев Париз је *хуманизовани пољитички град* где се огледало институција и административног уређења не своди на то да је „сав наређење и указ, власт“ (Лефевр 1974: 17), већ да је простор културе, идеја и духа, који долазе из уређења кроз институције – град у античкој слици полиса. На тај начин Дучић као да негира, или бар свесно маргинализује онај Париз који је већ далеко одмакао на оси урбане револуције (трговачки и индустријски град⁹).

Лефевр тренутак у коме држава надјачава и повезује село и град, користећи њихово супарништво, препознаје као онај у којем се „обнавља разум Града после пропасти Атине и Рима, после помрачења њихових главних дела, логике и права. Поново се рађа Логос“ (Лефевр 1974: 21). Ову промену доводи у везу с временом Декарта и рационализма, те појавом планова градова у XVI и XVII веку, посебно планова Париза (*слика града*). Дучић ће у *Благу цара Радована* рећи да „две најснажније расе европске дале су две моћне струје филозофског оптимизма: Француска са Декартом и Малбранцем, и Немачка са Лајбницом“ (Дучић 2002: 206). У „Писму из Француске“ Дучић говори о четири човека која су градила Париз. Последњи, четврти, јесте Луј XIV, чије се владање доводи у везу с темељима Декартових учења, и који је, пише Дучић, од Париза направио град „блеска и љубави“.

Историјски гледано, Париз је између 1835. и 1848. године постао највећи индустријски град у свету (Димитријевић Марковић 2017: 131). Међутим, путописац с краја тог и из прве половине следећег века сагледава свој Париз, који је поред Сене, где су „они који посматрају, размишљају, уче“. На околним улицама су грађани који се баве трговином, или, како писац каже, „обичан свет који продаје своју робу или своју сујету, и жури свет који то купује“ (Дучић 1989: 119) – свакодневни, приземни Париз који није тема и предмет пажње, али који временски позиционира онога који говори о Паризу. Дучић из своје слике Париза уклања елементе индустријског града у који је дошао, задржавјући за себе хуманистички политички град културе. Тако чува Париз који је изабрани духовни простор и категорија културе.

9 По Лефевру, „накалемљен на политички град“ продирањем пијаца и тржница у град (што утиче и на архитектуру града), настаје трговачки град који се даље развија у индустријски град. Крајем средњег века на западу Европе роба и трговци долазе као победници у град. Пијаца постаје средишње место града и замењује оно што је у античком контексту агора, форум. Индустрија је не-град или анти-град (Лефевр 1974: 18–27).

Кроз контрастивни принцип Дучић супротставља кључне ситуације које су у антагонизму: Французи – други народи (помиње и своје сународнике у Паризу), мноштво – индивидуалност, материјално – духовно и интелектуално, сујета – истински дух мислилаца. Париз полако постаје утопијско место где се категорије простора и времена сагледавају из позиције непролазног и узвишеног у духу. Тај Париз, као утопија или идеал, има своје утемељење у духовности свих француских мудрих владара, великих уметника, књижевника. Онај који мисли и који читаоцима говори у есеју „Писмо из Француске“ раздваја два Париза – дневни и пролазни (улице, булевари, обичан свет) и вечни Париз (поред Сене). Тиме се град уздиже до симбола, константе вредности и узвишене тачке сваког путника-мислиоца. То је и константна слика Париза Дучићеве прозе.

Упркос томе што Дучић каткад критикује поједине друштвене појаве или личности из француске историје и културе, па се чак и козерски подсмехне приватним аспектима живота значајних личности, тај слој не ремети основну слику Париза која се креира у „Писму из Француске“, али и у осталим, претходно тумаченим делима. Управо тај Париз – издвојен из свакодневног, ослобођен од пролазног и утемељен у култури и духу – стабилизује се као доминантна и константна слика у целини Дучићеве прозе.

Закључак

Слика Француске и Париза показује конзистентност и стабилност кроз прозне књиге Јована Дучића, независно од њихове жанровске разноврсности. У путописним есејима, као и у есејима о савременицима, новинским чланцима о одређеним питањима књижевности и читања, па и у делима филозофско-аналитичког карактера, та слика интегрисана је као мера слике осталих народа, простора и феномена, али и кључних питања историје и људске судбине. Француска се профилише кроз синтезу класичног наслеђа и савремене културе, што одговара и ауторовим поетичким и интелектуалним мерилима. Античко наслеђе је приликом изградње те слике најважнији критеријум вредновања културе и цивилизацијског успона.

Проза Јована Дучића показује своју вредност, између осталог, као егземпларно место пишевог позиционирања у традицији и култури, поље извесне ауторефлексије, где се, између осталог, директно и полемички, или посредно, кроз импликације, говори о традицијима на којима почива и траје књижевност којој он припада. Тада Дучић свој поглед недвосмислено усмерава ка западним обрасцима, а преко њих ка класичним античким. Испитивање слике Француске у делима српског књижевника уједно је и испитивање

граница и амбиција српске књижевности и актера књижевног живота, чије су најмлађе генерације тежиле Паризу какав је он у прози Јована Дучића.

Показује се да се слика Француске и Париза у Дучићевој прози темељи на репрезентацијском моделу културне хијерархије, у којем Париз функционише као нормативни простор културе, васпитања духа и цивилизацијског континуитета, насупротив свакодневном, индустријском и трговачком граду. Тако конструисан град-идеја представља једну од кључних вредносних тачака Дучићеве прозе и његовог разумевања европске културне традиције.

Избор Париза као наследника античке Атине и античког Рима дао је одговор на питање због чега град који је Дучић упознао у његовом индустријском и трговачком узлету није такав, свакодневни, и у пишећим делима. Дучићев Париз морао је остати хуманистички град идеја, концентрисан око основног природног елемента тога простора – реке Сене и оних грађевина и институција које показују континуитет историје, идеја и културе. То је Париз унутар писца, чвориште из кога се процењују историјске, друштвене и уметничке прилике.

Извори

- Дучић, Јован. *Градови и химере: њујоркиски. Стилски поред њујорка: есеји и чланци*. Прир. Меша Селимовић, Живорад Стојковић. Београд – Сарајево: БИГЗ – Просвета – Свјетлост, 1989.
- Дучић, Јован. *Стилски поред њујорка: есеји и чланци*. Прир. Новица Петковић. Београд: Штампар Макарије – Блиц, 2008.
- Дучић, Јован. *Моји сајујоркиски: књижевна обличја*. Прир. Новица Петковић. Београд: Штампар Макарије – Октоих, 2007.
- Дучић, Јован. *Благо цара Радована. Јујора са Леујара*. Нови Сад – Београд: LIV D.O.O. – Ars Libri, 2002.

Литература

- Andrijašević, Marina. Odnos Rimljana prema Grcima i grčkoj kulturi u Ciceronovim delima: kontekstualna analiza etnonima Grk i pertinentnih termina. Doktorska disertacija <<https://phaidrabbg.bg.ac.rs/open/o:24306>> 21. 12. 2025.
- Батаковић, Душан. „Србија на Западу: о француским утицајима на политички развој модерне Србије“. У: *Сусрећили сукоб цивилизација на Балкану: Међународни научни скуп 10–12. децембар 1997*. Ур. Жан-Пол Блед, Славенко Терзић. Београд – Нови Сад: Историјски институт САНУ – Православна реч, 1998, 307–328.
- Bralić, Željko. Antička Atina kao društvo učenja <https://www.researchgate.net/profile/Zeljko-Bralic/publication/358983576_Bralic_Z_2022_AN-

TICKA_ATINA_KAO_DRUSTVO_UCENJA/links/6220e93aadd-1b367ae1104e3/Bralic-Z-2022-ANTICKA-ATINA-KAO-DRUSTVO-UCENJA.pdf> 20. 12. 2025.

- Витановић, Слободан. *Јован Дучић у знаку Ајолона и Диониса: књижевни огледи и његовика*. Београд: Српска академија наука и уметности, 1994.
- Vladišić, Slobodan. „Dučićev i Crnjanskov Pariz“. *Kultura*, 122/123 (2009), 237–253.
- Гафиновић, Владимир. „Један српски модерниста“. У: *О Јовану Дучићу: 1900–1989*. Прир. Меша Селимовић, Живорад Стојковић. Београд – Сарајево: БИГЗ – Просвета – Свјетлост, 1990. 52–57.
- Gvozden, Vladimir. *Jovan Dučić putopisac: ogleđ iz imagologije*. Novi Sad: Svetovi, 2003.
- Гвозден, Владимир. *Српска њујоркиска култура 1914–1940*. Београд: Службени гласник, 2011.
- Гвозден, Владимир. „Слика Европе у Градовима и химерама Јована Дучића“. У: *Јован Дучић њесник и дипломата: њоводом сѝо њедесет ѝодина од рођења*, зборник радова са научног скупа одржаног 9. и 10. децембра 2021. године. Ур. Зоран Кнежевић. Београд: САНУ, 2022, 437–452.
- Данојлић, Милован. „Дучић и Французи“. *Летњојис Мајице српске*, 186, 486 (2010), 906–911.
- Делић, Јован. *О њезији и њејици српске модерне*. Београд: Завод за уџбенике, 2008.
- Деретић, Јован. *Историја српске књижевности*. Београд: Нолит, 1983.
- Димитријевић Марковић, Светлана. „Форма града и урбанистичка регулација: Османов Париз и Јосимовићев Београд“. *Наслеђе*, 18 (2007), 129–147.
- Димић, Љубодраг. *Културна њолијика Краљевине Јуославије: 1918–1941: Део 3, Полијика и сѝваралаишњво*. Београд: Стубови културе, 1997.
- Ђурић, Мина. „Сапутници на Сѝази њоред њуша: Дучићева сагледавања српске књижевности у контексту светске уметности и културе“. У: *Јован Дучић: животи, дело, време*. Ур. Љубодраг Димић, Јован Делић. Београд: САНУ, 2021, 151–173.
- Lefevr, Anri. *Urbana revolucija*. Prev. Mirjana Vukmirović Mihailović. Beograd: Nolit, 1974.
- Милошевић, Миладин. Предговор у: Јован Дучић. *Дипломатски сѝиси*. Београд: Просвета, 1991. 7–38.
- Новаковић, Јелена. „Француско симболистичко наслеђе у српској поезији XX века“. У: *Међународни научни скуј Српско-француски односи 1904–2004*. Ур. Михаило Павловић и Јелена Новаковић. Београд: Друштво за културну сарадњу Србија–Француска: Архив Србије, 2005, 105–122.
- Новаковић, Јелена. „Јован Дучић и француска књижевност“. У: *Поезија и њејица Јована Дучића*, зборник радова. Ур. Јован Делић. Београд – Требиње: Институт за књижевност и уметност – Учитељски факултет – Дучићеве вечери поезије, 2009, 477–506.

- Палавестра, Предраг. *Историја модерне српске књижевности: златно доба 1892–1918*. Београд: Српска књижевна задруга, 1986.
- Петровић, Ненад В. „Један поглед на Јована Дучића“. У: *О Јовану Дучићу: зборник радова њоводом њедесетљодушњице смрти*. Ур. Предраг Палавестра. Београд: Српска академија наука и уметности, 1996, 141–146.
- Поповић, Радован. *Књига о Дучићу*. Београд: БИГЗ, 1992.
- Росић, Татјана. „Фактографија естетског у путописној прози Јована Дучића“. У: *О Јовану Дучићу: зборник радова њоводом њедесетљодушњице смрти*. Ур. Предраг Палавестра. Београд: Српска академија наука и уметности, 1996, 227–231.
- Слијепчевић, Перо. „Јован Дучић“. У: *О Јовану Дучићу: 1900–1989*. Прир. Меша Селимовић, Живорад Стојковић. Београд – Сарајево: БИГЗ – Просвета – Свјетлост, 1990, 99–172.
- Чолак, Бојан. „Стасаване песника – генеза Дучићеве поетике и мисли о њој“ (предговор). *Јован Дучић*. Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, 2013, 13–34.
- Шеатовић, Светлана. „Медитерански круг Јована Дучића – путописи и дипломатске мисије“. У: *Јован Дучић њесник и дилломајта: њоводом стљодесетљодина од рођења*, зборник радова са научног скупа одржаног 9. и 10. децембра 2021. године. Ур. Зоран Кнежевић. Београд: САНУ, 2022, 95–104.

Željko Tešić

The Image of France and Paris in Jovan Dučić's Prose

Summary

The paper examines the way in which a particular image of France and Paris is created in Jovan Dučić's travelogue and essay prose. First, it tackles the historical and political context of the relationship between Serbian intellectual and cultural environment and France, i.e. the West. This research sheds light on the nature of that relationship during the period from the end of the 19th and the first decades of the 20th century following the significance of the French cultural and artistic area for Serbian writer and poet Jovan Dučić. The path of his culture and education represents an important perspective in this analysis, because Dučić proves himself to be an excellent connoisseur of the classical ancient heritage, as well as later eras of literary history and modern (Western) literary thought. The paper focuses on selected essays from Dučić's books *A Path By the Road* and *My Companions*, the travel essay "Letters from France" from the book *Cities and Chimeras*, as well as the places of reflection on France and Paris from the *Emperor Radovan's Treasure* book. Dučić creates a special image of France and Paris as an exceptional space of culture, spirituality and art. This image is in accordance with the socio-political relations of the two countries at that time, but also the literary and artistic pretensions of Serbian intellectuals. The essays in which Dučić speaks about his contemporaries and friends, and newspaper articles where he deals with the topics of literature, literary education and reading are proof of it. He demonstrates his pro-Western orientation

and the French cultural model by writing about the generational changes in Serbian literature, the relationship between contemporary generations and their predecessors, the personal libraries of Serbian intellectuals to which books arrive from Paris, etc. What France and Paris represent becomes a measure of taste, artistic quality and duration, according to which Serbian culture and art are also assessed. Dučić's France is a civilizational and cultural model, whereas according to him, Paris is the cultural center of humanity, the successor to ancient Athens and Rome. These are the foundations of modern identity – a special space of culture and education of the spirit. In such a picture, the objective and factual are reduced to a minimum and give way to reflection and lyrical expression, in order to develop a more suggestive and colorful representation of this space. The paper shows that the Paris from the travelogue is not equal to the real, everyday Paris Dučić visited. It is a city-symbol and a city-idea, in which the elements of the industrial city, the world of trade and the material are removed from the image, and a travelogue image of a humanized political city of culture and institutions that guarantee civilizational foundation and continuity is constructed. Therefore, this image is reduced to the Seine River, as the primary basis of the given space, and to some of the key buildings and institutions symbolizing duration and permanent, generally recognized values. Paris thus transitions into a spiritual point of space and time.

Keywords: Jovan Dučić, prose, France, Paris, cultural model, essay, travelogue

Примљено: 3. 11. 2025.

Прихваћено: 16. 1. 2026.